

EGY AVAR TEGEZ REKONSTRUKCIOJA¹

Diákköri dolgozat

Készítette:

Ifj.Kurti Béla

JATE Bölcsészettudományi
Kara

A Szeged középpontjától északnyugati irányban 8 kilométerre levő Fehértó délkeleti partján 1930. őszétől kezdődően tárta fel Móra Ferenc a Fehértó-B. jelzésű avar temetőt.² Az október 23-án feltárt 12. számú sir leírása és anyaga a következő:³

A sir hossza 200, szélessége 110, mélysége 190 cm. A fejénél és medencéjénél bolygatott csontváz nemét nem sikerült meghatározni,⁴ mellékleteiből ítélve férfi lehetett.

A mellékletek:

1. A váz jobb oldalán 93 cm. hosszú kard feküdt. Hegytől felfelé a 47. és 65. cm-nél ezüstveret diszitette, amely azonban a felvételnél péppé vált. /Elveszett./
2. A bal combcsonton tör volt. /Elveszett/.
3. A bal vállon és a bal lábszáron hegyvel kifelé ijkar végét borító keskeny, párhuzamos végű, görbe csontlelemezek voltak. Betétjeikkel együtt 7 db. Hossz: 28,6 cm /1 darab elveszett/ I. Tábla 1-3.sz.
4. A medence mellett ijmarkolat borító csontlelemezek feküdtek. 3 db. H: 17,5; 18,5; 22 cm. - I.t.4.
5. Tegez testét diszitó sima felületű, hajlitott, keskeny csontlelemezek. Hátoldaluk irdalt. 13 db + sok töredék. H asszuságuk változó /töredékesek/. Szélesség: 2,6 m - I.t.5.
6. Tegez nyakát diszitó széles, pontozott hátterű, szalagfonatos diszú csontpánt. Hátoldala irdalt. Erősen sérült, töredezett. H: 9,8 m. Sz: 3,8 cm. - I.t.6.
7. Tegez szájrészét hosszában diszitó, enyhén hajlitott, szalagfonatos keskeny csontléc. Hátoldala irdalt. Töredékes. H: kb. 12 cm - I.t.7.
8. Három lyukkal átütött diszitett csontlapocska. H: 3,3 cm. Sz: 1,7 cm - I.t.9.

9. Szalagfonatos és pontkörös diszű, keskeny, két végükön átllyukasztott, egyenes csontlemezek, töredékes állapotban. 4 db. H: 11 és 17 cm. közt változik. - I.t.8,10,13.
10. Széles, indadiszes lemez töredéke. H: 10,5 cm. Sz: 3,0 cm. - I.t.12.
11. Öt darab háromélű nyílhegy, részben egymáshoz rozsdásodva. A száraik töredékesek. H: átlag 10,5 cm - I.t.11.

A sirban sikerült pontosan megfigyelni én in situ lefényképezni egy csontdiszes tegez. Testét a sima, hajlitott csontok /I.t.5./ borították, nyakán a széles, szalagfonatos lemez feküdt /I.t.6./, szájnnyílása mellett pedig a nyílhegyekkel párhuzamosan a vékonyabb, enyhén ívelt lemez /I.t.7./⁵

A leletegyüttes jelentőségét ez az in situ megfigyelt tegez adja meg. A bócsai aranyveretes tegez rekonstrukciója⁶ ugyanis nem ásatási megfigyelések alapján jött létre; a Mór-Akasztódomb 21. sir tegezésének rekonstrukciója⁷ pedig csupán a tegez szájának szerkezetéhez nyújtott - egyébként igen értékes - adalékokat. Az avar tegez testének rekonstrukcióját a Fehértó-B. temető 12. sirjának anyaga alapján lehet megkísérelni.

A tegezhez tartozó csontlemezek részletes vizsgálata a következő megállapításokhoz vezetett: a sima csontok hajlottságának és hossz tengelyük mentén történt csavartságának figyelembevételével megállapítható, hogy a két sorban elhelyezkedő csontlemezek a tegez oldalával körülbelül 50 fokos szöget zárhattak be, s a tegez keresztmetszete az ellipszishez közeledett. Az irdalt hátu diszitett csontlemezek ragasztással való felerősítése arra utal, hogy nem a tegez lehajtható fedelén voltak elhelyezve, mivel arról az erős igénybevétel hatására lepattanhattak volna. A kis, három helyen átllyukasztott csontlapocskák átfurásai másodlagos felhasználásra utalnak, a tegez fedelének zárjaként szolgálhattak.

Tegezre való sima csontlemezek avar sirokból nem ismeretesek⁸, diszitett lemezek azonban annál gyakrabban fordulnak elő. L. Kovrig Ilona szerint⁹ három fő típusukat külön-

bőztethetjük meg:

1. Széles, indadiszes, enyhén hajlott, gyakran irdalt hátu, néha lyukkal ellátott lemezek,
2. keskeny, enyhén ivelt, egyik végükön levágott, másikon lekerekített /elkeskenyedő/, indadiszes vagy szalagfonatos, hátoldalukon irdalt lemezek,
3. szélesség tekintetében az előző kettő között álló, mindkét végükön levágott, szalagfonatos és pontkörös mintával diszitett egyenes, vagy erősen hajlitott lemezek.

Az első két típus funkciója ill. helye a Mór-Akasztódomb 21. és a Fehértó-B. temető 12. sir tegeze alapján eldönthető: a széles lemez a tegez nyakát; a keskeny, enyhén ivelt lemez a tegez szájrészét erősítette és diszitette. /A harmadik típus funkcióját mindezideig nem sikerült megnyugató módon tisztázni./

A Fehértó-B. temető 12. sirja tegezéhez alakban és szerkezetileg hasonló tegezek¹⁰ két vége felé szélesedő, hengeres, kissé nyomott hengeres vagy ellipszis alaku, hosszában felnyitható, lehajtható fedelű tegezre utalnak.

Anyagáról, melyre a csontlemezeket ragasztották, nem maradt fenn semmi feljegyzés, megfigyelés, ami annak tudható be, hogy semmi sem maradt meg belőle. Ez a tény szerves anyagra utal, bőrre vagy fára /fakéregre/, esetleg vászon-félére. A különböző népek gyakorlatában valamennyire akad példa.

A szkiták tegezésének valószínűleg fa kerete és feneke volt, melyet bőrrel vonhattak be, s esetenként fémllemezrel diszitették.¹¹ Az Altaj-hegységből VI-VIII. századi leletanyagból került elő egy nyirfakéregből készült, középen hosszában nyitható tegez.¹²

A néprajzi szakirodalom ebből a szempontból sokkal gazdagabb anyagot nyújt.¹³ Az osztjások a tegezt rénszarvas lábszáranak a bőréből, rénirhából, nyirfakéregből vagy vá-

szonból készítették, a mordvinok fűzfarostból fonták vagy nyirfakéreg lemezből állították elő. A jurákszamojédok vászonból vagy bőrből készült zsákocskában hordták nyilvesszőiket. Hasonló volt a csuks tegez is, melyet más színű, rávarrott bőrcsikkokkal díszítettek. Bőrből készítették tegezeiket az azerbajdzsáni tatárok, juharfából az Aino-béli /Japán/, bambuszból a senoi /Maláj félsziget/ férfiak. A Nyugat-birmai Csin törzs tagjai háncsból fonták, a Rio Yapura menti indiánok féből faragták tegezeiket.

A tegez fakéregből való készítésére korai irodalmi adat is áll rendelkezésünkre: az 1240-1264. között keletkezett és XIV. századi másolatban fennmaradt "Mongolok Titkos Története", című mű X. könyve a tegzesek és a testőrök díszítésével kezdődik¹⁴;

"Nekivadult ellenség közt
Nemezcsikos jurtám körül
Szüntelenül őrt álltok,
Szemetek se rebben.
Nyiltszívű éji őreim!
Nyirfa-puzdra ha zörren,
Tétovázás nélkül
Ti talpon teremtek.
Fürge, kedves éji őreim!
Fűzfa-puzdra ha zörren,
Füleltek már s talpon álltok" - mondja Dzsingisz kán.

Hogy a Kárpát-medencén belül, s különösen Szeged környékén milyen anyagot használtak fel az avarok tegezeik készítéséhez, azt csak akkor dönthetjük el, ha konkrét lelet kerül majd a kezünkbe. A Fehértó-B. temető 69. sírjában egy széles, szalagfonatos csontlemez hátoldalán textilmaradvány található, de finomsága miatt nem valószínű, hogy vászontegez maradványa lenne.¹⁵ Ugyanakkor rendelkezünk egy közvetett adattal a nyirfa- és fűzfakéreg alkalmazására Szeged-környéken: a Szeged-Csengele lelőhely 1. számú sírjában talált kard hüvelyének faanyaga fűzfalemez, ezüstborításai pedig a testfelőli oldalon rásmintás nyirfakéreggel voltak befedve.¹⁶

Természetesen az avaroknak bőr és nagy mennyiségben állt rendelkezésükre: az általuk tenyésztett házi- és a környéken élő vadállatok révén. A tegez anyagának kérdésében tehát a bőr és fakéreg felhasználásának lehetőségét egyaránt fenn kell tartanunk.

Nem jutunk megbízható eredményhez a tegez felfüggesztési módjának vizsgálatakor sem. Ásatási megfigyelések alapján a kérdés nem dönthető el, mivel a leletek elhelyezkedésében nincs következetesség.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy a tegezt háton, vagy övön hordták¹⁸. Az előbbi mód eredetét az erdőjáró gyalogos vadászatban /az északi népeknél a sielésben/ kereshetjük, ahol az övről lógó, s a lábnak állandóan nekiütődő tegez meglehetősen utban lett volna. /Előfordul azonban lovasok hátán is./ Erre a viseleti módra sok példa adódik a perzsa reliefek, érmék, gemmák, pecsétlőhengerek ábrázolásain¹⁹, s még több a néprajzi szakirodalomban²⁰, hiszen az erdőt járó vadászok máig is hátukon hordják tegezeiket. A modern sportijászatban is ismeretesek olyan tegeztípusok, melyeket háton hordanak.²¹ A tegez övön való viseletének oka a lovaséletben keresendő. Övre került a tegez, hogy a lóhátról történő ijazásnál szabadon mozoghasson a derék és a tőle feljebb levő testrészek.²² Erre a viseleti módra elsősorban a Szovjetunióban előkerült szasszanida ezüsttálak vadászjeleneteit említhetjük analógiaként, de sorolhatnánk a reliefek, falfestmények, sziklarajzok, könyv-illusztrációk és a néprajzi szakirodalom adatait is.²³ A modern sportijászat is ismeri az övről lelógó tegeztípust.²⁴

Az analógiákat áttekintve a Fehértó-B. temető 12. sírja tegezeit a következőképpen rekonstruálhatjuk /II. tábla 2./: a bőrből vagy fakéregből készült tegez széleivel mintegy 50 fokos szöget bezárva hajlitott csontlemezeket ragasztottak. Ezek elsősorban a tegez merevítésére szolgálhattak, egyben a hosszában szétnyitható test két szárnyát is jelenthették. Felettük, a tegez egész szélességét átfogva feküdt a széles, szalagfonatos lemez, míg a tegez száját oldalról a keskeny lemez merevítette. A kis, másod-

lagos felhasználásu lapocskával a tegez lehajtható fedelét rögzíthették. Az eredeti fénykép alapján a tegez hossza 70-75 cm. ellipszis alaku keresztmetszetének hossz tengelye 18-20 cm, kistengelye 8-10 cm lehetett. Felfüggesztésének módjára biztos támpontunk nincs.

A sir leletanyagának kronológiai besorolását az általában korjelzőnek elfogadott tárgyak hiányában kellett elvégeznünk. Elveszett ugyanis a kard, a tőr, a sirban nem voltak övveretek, gyöngyök stb. A meglevő leletanyag régészeti párhuzamait általában a korai avar sirleletek között találtuk meg. Csallány Dezső megállapításai szerint²⁵ a népvándorláskori ijkaborító csontlemezek közül a keskenyvégűek a préselt lemezes kora-avar csoportra jellemzőek. A diszitett csontlemezek említett három típusa kora-avar leletanyagból származik.

Móra Ferenc megfigyelései szerint a Fehértó-B temető 12. sirját megbolygatták, a gödröt nyitvahagyták, csak az időjárás temette újra be. Ez a bolygatott föld viszont majdnem ugyanolyan kemény volt, mint az őt körülvevő bolygatatlan. E körülményből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a rablás nem sokkal a temetkezés befejezése után ment végbe. /Lehetségesnek tartható, hogy a temető egész területén megfigyelhető sirrablás a 670 körül beáramló új népesség tevékenységének eredménye volt²⁶, s így megkaphatnánk a temető használatának "ante quem"-jét./

A temetővel kapcsolatos kronológiai, társadalomtörténeti, s egyéb problémákat a temetőelemzés elkészülte előtt természetesen nem lehet megoldani.

A továbbiakban ezért csupán még egy érdekes jelenségre hívnam fel a figyelmet. A temető leletanyagában nagyon sok tegezhez-íjtegezhez tartozó diszitett csontlemez és ijkaborító csontlemez található. Ez kiindulópontul szolgálhat a temető népének az avar társadalmon belül elfoglalt helyének megítélésében.

A Kárpát-medence több avarkori temetőjében megfigyelhető

bizonyos iparra, fegyveres életmódra, stb. specializáltság²⁷, melyet a mezőbándi temető elemzésekor Bakó Géza a következőképpen fejezett ki²⁸; "Bádon... a gazdag nemzetségnél az ipar játszott nagy szerepet... a szegény nemzetségnél a harcos jelleg mutatkozik erősen. Érdekes ez azért, mert máshol is tapasztalhatták, hogy a behódolt vagy szegény rokonnemzetséget fegyveres szolgálatra alkalmazták."

A sirmellékletek alapján /elsősorban az említett csontlemezeket figyelembe véve/ munkahipotézisként felvethető, hogy a Fehértő-B. temető népe harcos jellegű lehetett, s talán fegyveres szolgálattal vette ki részét a korabeli társadalom életéből.

J e g y z e t e k

1. Jelen formájában e cikk az 1970. márciusában Pécsen megrendezett Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített tanulmány erősen lerövidített összefoglalása. A terjedelem korlátozottsága miatt nem kerülhetett sor - az egyébként a tanulmány szerves részét jelentő - képanyag közlésére sem. Ehelyett megfelelő helyen a szakirodalomban fellelhető ábrázolásokra utalunk.
2. A Fehértő-A. jelzésű avar temető ettől 800 m-re nyugatra fekszik. - Vö. Cs. Sebestyén Károly, Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. Dolgozatok. 1930. 186.
3. Móra Ferenc eredeti jegyzetei a Szegedi Móra Ferenc Múzeumban /a továbbiakban SzMFM/, ill. Népvándorláskori leltárnapló, 53.3.21.-28. számok.- Az anyag rendelkezésemre bocsátásáért, a közlési jog átengedéséért és munkám közben nyújtott hasznos tanácsaikért ezúton mondok köszönetet Trogmayer Ottó kandidátusnak, az SzMFM igazgatójának és Bálint Csanád muzeológusnak.
4. A temető antropológiai anyagából csupán 12-15 koponya és koponyatöredék került be a JATE Antropológiai Intézetébe, azok is sírszám feltüntetése nélkül.
5. Az SzMFM Fényképleltár 1226, 1227, sz. fotók in situ ábrázolják a tegezt. A fényképek nyomdatechnikai okokból jelen cikkben nem közölhetőek, pontos másolatot rajzban mellékelek. - II.t.l.
6. László Gyula, Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. Budapest, 1955. Arch. Hung. XXXIV. 219-232.
7. Török Gyula, Kora-avar sírok Móron. Arch. Ért. 1954. 54-59.
8. Honfoglaláskorból ismerünk sima csontlemezeket, de alakjuk és funkciójuk nem felel meg a Fehértő-B. temető 12. sírjában találtaknak. Vö. László Gyula, A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. Budapest, 1943. Arch. Hung. XVII. 49. Párducz Mihály - Tary László, a Csongrádvendelhalmi honfoglaláskori lelet. FA. I-II. /1939/ 191.

9. L.Kovrig Ilona, Avarkori sirleletek Csengődről. A_rch.Ért.
1946-48. 341.
10. Képeiket, leírásukat ld. az alábbi irodalomban:
Divald Károly, Szepes vármegye művészeti emlékei II. Buda-
pest, 1906. 11. ábra.
Zichy István gr., A honfoglaláskori tegez és keleti kap-
csolatai. Turán, 1917.
Barre, Friedrich, Die Kunst der alten Persien, Berlin, 1923.
105. Taf.
Le Coq, v.A., Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte
Mittel-Asiens. Berlin, 1926. Fig. 33, 94, 98, 109.
László Gyula, Adatok a kunok tegezéséről. Néprajzi értesítő,
1940.
Gerevich László, The Horseman of Aquileia, AAASH, XVII.
/1965/ 395-412.
Erdélyi István, Avar művészet Budapest, 1966. 28. kép. ill.
8. rajz.
11. Tallgren, A.M. Miniaturbogenfutteral aus Ostrussland, MSFOu,
LVIII.220.
Talbot, Tamara, Rice, Les Scythes. /h.n./ 1958. Pl.7.
Jacobi, Bernhard, Beszélő kövek. Budapest, 1968. 177. 180.
12. im.
13. Lehtisalo, T. Zur Jagd bei den J_uraksamojeden, JSFOu. XXX.
Buschan, Georg, Illustrierte Völkerkunde, I-III. Stuttgart,
1923. Suomen Sukku III. Helsinki, 1934. 8.
14. A Mongolok Titkos Története, Ford.: Ligeti Lajos, Budapest,
1962. 107. - Tárgyunk szempontjából figyelmen kívül hagy-
ható az a tény, hogy az idézett részben az ijtartó puzdrá-
ról, s nem a nyiltartó tegezeiről van szó.
15. SzMFM. Nép-vándorláskori leltárnapló 53. 3. 196.sz. A lemez
hátdoldalán 20x20-as vászonszövésű, majdnem batisztfínomságu
szövet maradványai. - A textilanyag vizsgálataért és

értékes tanácsaiért köszönetemet fejezem ki Tésikné Knotik Mártának, a SzMFM munkatársának.

16. Csallány Dezső, Kora-avarkori sirleletek. FA I-II /1939/, 131-139.
17. L. Kovrig Ilona, i.m. 344.
18. Vilkuna, Kustaa, Über die obugrischen und samojedischen Pfeile und Köcher, MSFOu, XCVIII. 378-380.
Hadu Péter, Finnugor népek és nyelvek, Budapest, 1962. 82-83.
19. Minns, E.H., Scythians and Greeks. Cambridge, 1913. 298. tábla.
Le Coq, i.m. 106.
Sarre, i.m. Taf. 19, 27, 38, 51, 52.
20. Vilkuna, i.m.
Buschan, i.m.
21. Bear Archery, 1968. 18.
22. Zichy, i.m.
Vilkuna, i.m.
Hajdu, i.m.
- 23.

Sarre, Friedrich - Martin, F.R., Die Ausstellung von Meisterwerken muhammedanischer Kunst in München 1910.

I. Miniaturen und Buchkunst. Die Teppiche. München, 1912.

Glück, Heinrich - Diez, Ernst, Die Kunst des Islam. Berlin, 1925. Fischer, Otto, Die Kunst Indiens, Chinas und Japans. Berlin, 1928.

Strzygowski, Josef, Asiens bildende Kunst in Stichproben, ihr Wesen und ihre Entwicklung. Augsburg, 1930.

Appelgren-Kivalo, Hjalmar, Alt-altaische Kunstdenkmäler Helsinki, 1931.

Minns, i.m.

Vilkuna, i.m.

Sarre, Die Kunst des alten Persien...

Grube, Erns, Welt des Islam. New York, 1967.

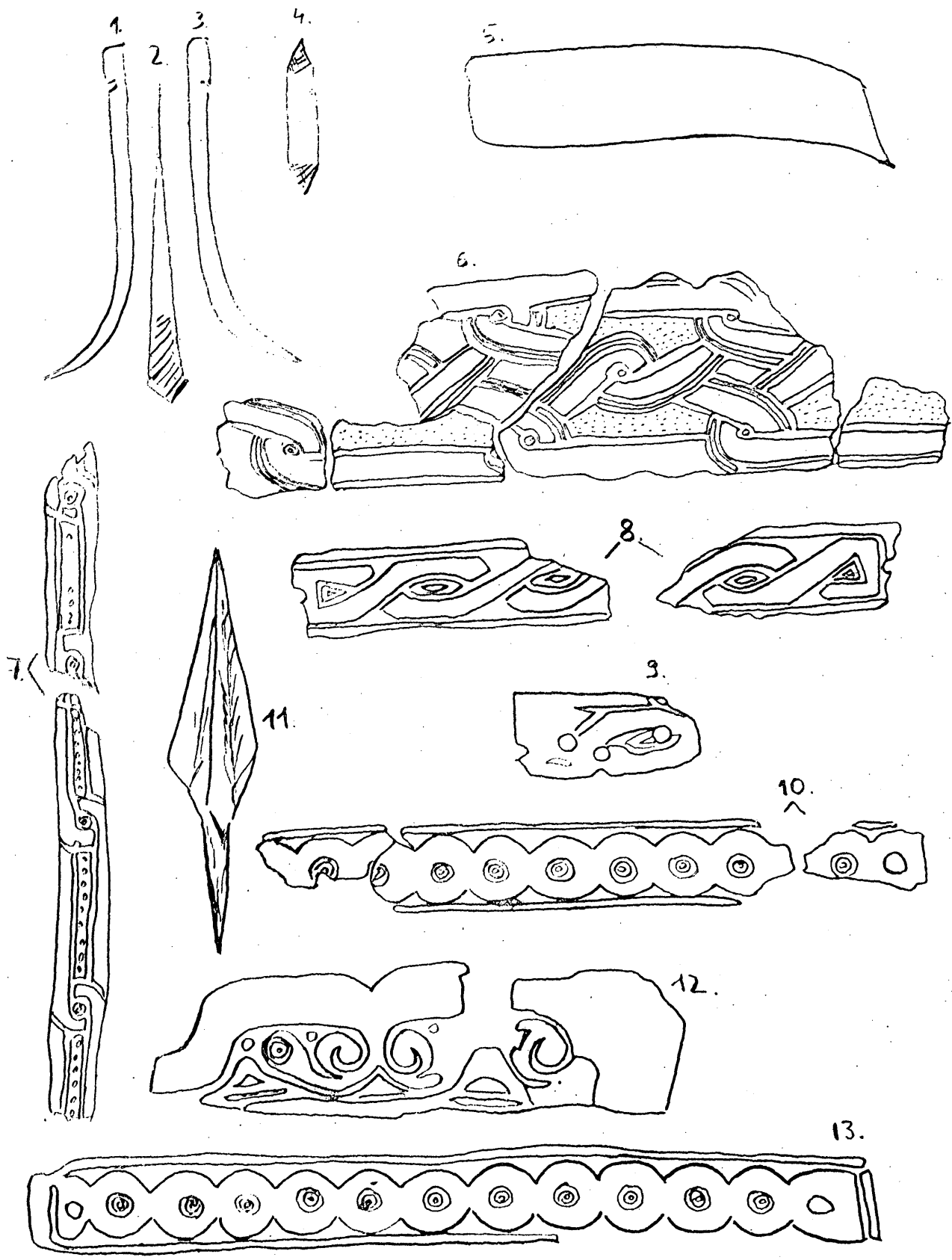
24. Bear Archery, 1968. 18-19. - A modern íjászsport adatainak
25. felkutatásáért és rendelkezésemre bocsátásáért Mónus András tanársegédnek /Budapest, Testnevelési Főiskola/, Burján Zsuzsanna és Pásti Ildikó főiskolai hallgatóknak tartozom köszönettel.

25. Csallány, i.m. 138, 149.
26. László, Études... 53-93.
Bóna István, Az úrbőpusztai avar temető. Arch. Ért. 1957.
155-173.
27. László, Études...
Bóna, i.m.
Papp László, A nagyharsányi avarkori temető. JPME. 1963.
K.Végh Katalin, A nyékládházi avar temető. HOME. 1964-65.
28. Bakó Géza, A mezőbándi temető népének és anyagi kultúrájának eredetéről. Arch. Ért. 1960. 25-26.

RÖVIDÍTÉSEK

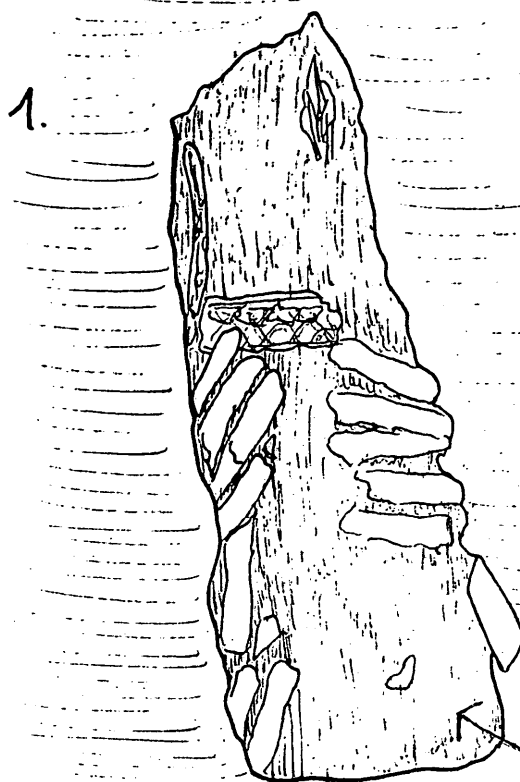
AAASH = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae,
Bp.
Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő, Bp.
Arch.Hung. = Archaeologia Hungarica, Bp.
Dolgozatok = Dolgozatok a M.Kir.Ferencz József Tudományegyetem
Archaeológiai Intézetéből, Szeged.
FA. = Folia Archaeologica Budapesti.
HOME. = A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
JPME. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
JSFOu. = Journal de la Société Finno-Ougrienne, Helsinki
M A. =
MSFOu. = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, Helsinki.

I.

II.

1.

A sír földje

A tetőz
elszineződése

2.

